

**SECTION 9. SPEECH THERAPY.
SPECIAL PSYCHOLOGY**

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-659-1-27>

**ESTABLISHMENT, AUTOMATION, AND DIFFERENTIATION
OF THE SOUNDS [K] AND [K'] (CAPACISM)**

**ПОСТАНОВКА, АВТОМАТИЗАЦІЯ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ
ЗВУКІВ [К] І [К'] (КАПАЦИЗМ)**

Danylyuk Z. I.

speech therapist teacher

Данилюк З. І.

вчитель-логопед

Pidkaura A. I.

*speech therapist teacher,
ZDO №16 «Rainbow» compensatory
type of Zvyahel city council
Zvyahel city, Zhytomyr region, Ukraine*

Підкаура А. І.

*вчитель-логопед,
ЗДО №16 «Веселка» компенсуючого
типу Звягельської міської ради
м. Звягель, Житомирська область,
Україна*

Проблема постановки, автоматизації та диференціації звуків [к] і [к'] (капацізму) у дітей дошкільного віку набуває особливої значущості в умовах сучасної логопедичної практики, що пов'язано зі збільшенням кількості дітей із порушеннями звуковимови. Недостатнє оволодіння задньоязиковими звуками негативно впливає на зрозумілість мовлення, ускладнює формування фонематичного сприймання та перешкоджає повноцінному розвитку мовленнєвої компетентності дитини. Такі порушення можуть знижувати комунікативну активність дошкільників і створювати передумови для виникнення труднощів у подальшому навчанні. Дошкільний вік є найбільш сприятливим періодом для корекції порушень звуковимови, оскільки в цей час активно формується фонетико-фонематична сторона мовлення. Недостатня диференціація звуків [к] і [к'] призводить до стійких мовленнєвих помилок, які зберігаються у мовленні та важко піддаються виправленню в шкільному віці. У зв'язку з цим особливої ваги набуває розроблення та впровадження методики логопедичної роботи, спрямованої на поетапну постановку, автоматизацію та диференціацію зазначених звуків у дітей.

Згідно з твердженням З. Комарової, звук [к] належить до глухих задньоязикових вибухових (зімкнених) приголосних. У процесі його артикуляції активну роль відіграє задня частина язика, яка піднімається вгору й відсувається назад, наближаючись до м'якого піднебіння. Унаслідок цього утворюється повна змичка, що тимчасово блокує вихід повітряного струменя. Після короткої паузи накопичене повітря різко проривається назовні, створюючи вибуховий ефект, який є визначальним акустичним компонентом даного звука. Під час вимови [к] губи залишаються нерухомими та не беруть участі в артикуляційному процесі, а нижня щелепа перебуває у злегка опущеному положенні, забезпечуючи необхідний простір у ротовій порожнині. Голосові зв'язки не залучаються до роботи й залишаються розімкненими, що зумовлює глухий характер звука [3, с. 21].

М. Паук у своїх дослідженнях вказує, що звук [к'] є м'якою парою твердого [к] та входить до тієї ж артикуляційної групи глухих задньоязикових вибухових приголосних. Водночас його артикуляція має специфічні риси, зумовлені явищем пом'якшення. Загальний механізм творення звука зберігається: задня частина язика, як і при вимові [к], піднімається у напрямку до м'якого піднебіння. Разом із цим у процесі вимови [к'] додатково залучається середня частина язика, яка піднімається до твердого піднебіння. Саме ця особливість артикуляції забезпечує палаталізацію, що надає звуку м'якого, більш світлого та пом'якшеного акустичного забарвлення [1, с. 36].

Недостатній розвиток артикуляційних навичок, анатомічні особливості, знижений тонус м'язів язика можуть призвести до капацізму – порушення вимови [к] і [к']. Це проявляється у заміні задньоязикових приголосних передньоязиковими, глотковими або фарингальними звуками, що суттєво впливає на чистоту мовлення. Тому знання артикуляційних особливостей цих звуків є основою для корекційної роботи логопеда.

Прояви капацізму можуть бути різноманітними і визначаються ступенем порушення артикуляційного механізму. Найчастіше спостерігаються такі види порушень [2]:

1. Заміна звуків [к] і [к'] іншими приголосними. Діти можуть замінювати задньоязикові приголосні передньоязиковими ([т], [т']), глотковими ([г]) або фарингальними звуками. Це найбільш поширений тип капацізму і часто спостерігається при недостатньому контролі положення язика та слабкому тонусі мовленнєвого апарату.

2. Вимовляння звука зі зниженим шумовим компонентом або спотворене унаслідок недостатньої артикуляції. У деяких випадках [к] або [к'] вимовляються занадто слабо, без характерного вибуху, що робить звук нечітким і знижує його сприйняття у слові.

3. Недостатня диференціація твердої та м'якої вимови. Діти можуть не розрізняти [к] і [к'], що проявляється у відсутності м'якого варіанта там, де він фонологічно необхідний. Це веде до порушень фонологічної системи мови та може впливати на розуміння мінімальних пар слів.

4. Неправильне положення язика. Під час вимови [к] або [к'] кінчик язика може зміщуватися вперед, а задня частина недостатньо підніматися, або відбуватися надмірна компенсація у передньоротовій зоні. Це легко помітити під час логопедичного спостереження.

5. Порушення плавності та ритму мовлення. Капацизм може супроводжуватися порушенням плавності промови, вставками додаткових звуків або пауз, що є наслідком труднощів у координації артикуляційного апарату.

Методика корекції капацизму починається з підготовчого етапу, метою якого є створення передумов для правильної вимови звуків [к] і [к']. На цьому етапі основна увага приділяється розвитку артикуляційної моторики, зокрема задньої та середньої частин язика, м'якого піднебіння й нижньої щелепи. Виконуються спеціальні артикуляційні вправи, спрямовані на підняття язика вгору та назад, утримання його в заданому положенні, а також на координацію рухів язика з диханням. Паралельно розвивається мовленнєве дихання та слухова увага, що дозволяє дитині краще сприймати і контролювати власну вимову. Важливим компонентом підготовчого етапу є формування уявлень про правильну артикуляцію через показ логопеда, використання дзеркала та образних пояснень, доступних для дошкільного віку.

Етап постановки звуків [к] і [к'] передбачає формування правильного артикуляційного стереотипу та первинне відтворення звука дитиною. Постановка твердого [к] здійснюється шляхом навчання дитини піднімати задню частину язика до м'якого піднебіння з утворенням повної змички та подальшим вибуховим виходом повітря. Логопед контролює положення губ, щелепи й відсутність участі голосових зв'язок. Для полегшення процесу можуть використовуватися допоміжні прийоми, зокрема опора на близькі за артикуляцією звуки, механічна допомога або тактильні підказки. Постановка м'якого [к'] здійснюється після закріплення твердого звука й доповнюється навчанням піднімати середню частину язика до твердого піднебіння з метою формування палаталізації.

Після успішної постановки звуків розпочинається етап автоматизації, спрямований на перенесення правильної вимови у різні мовленнєві структури. Автоматизація відбувається поступово: від вимови звука в ізольованому вигляді до складів, слів, словосполучень, речень і зв'язного мовлення. Спочатку використовуються відкриті склади з прямим поєднанням приголосного і голосного, далі – закриті склади

та складніші звукові поєднання. Важливо добирати мовний матеріал таким чином, щоб у ньому не містилися інші звуки, вимова яких у дитини ще не сформована. На цьому етапі активно застосовуються ігрові вправи, робота з картинками, повторення за зразком, складання коротких висловлювань, що сприяє підвищенню мотивації та інтересу дитини.

Завершальним етапом методики є диференціація звуків [к] і [к'], яка має на меті навчити дитину чітко розрізняти тверді та м'які приголосні на слух і в артикуляції. Робота починається з порівняння звуків у складах і словах, де відмінність між ними є найбільш очевидною. Дитина вчиться помічати різницю в звучанні, відчувати різне положення язика та контролювати власну вимову. Для цього використовуються вправи на слухове розрізнення, повторення мінімальних пар, ігри з вибором потрібного слова або картинки. Поступово диференціація переноситься у фразове та зв'язне мовлення, де дитина застосовує сформовані навички у природних комунікативних ситуаціях.

Отже, методика постановки, автоматизації та диференціації звуків [к] і [к'] при капацізмі є комплексною системою корекційної роботи, що передбачає поетапний розвиток артикуляційних умінь, закріплення правильної вимови та формування фонематичної диференціації. Її ефективність визначається послідовністю дій, урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дошкільників, а також використанням різноманітних наочних, ігрових і мовленнєвих методів.

Література:

1. Паук М. М. Фонетика та фонологія української мови: методичні рекомендації щодо підготовки до практичних робіт для здобувачів освіти спеціальності 013 Початкова освіта, для денної та заочної форми навчання. Мукачєво : МДУ, 2022. 53 с.

2. Смот А. П. Звук К. Капацізм <https://vseosvita.ua/library/zvuk-k-karatsyym-842300.html> (дата звернення: 02.02.2026)

3. Фонетика сучасної української літературної мови : навч.-метод. посіб. МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад. Зоя Іванівна Комарова. Умань : Візаві, 2021. 148 с.